

27. Dorosenko D. Mychajlo Hrushevskiy // Casopis Narodniho Musea. – Praha, 1934. – Rocnik CVIII. – S. 281–284.
 28. Doroschenko D. Michael Hruschew[kyj] // Historisk Tidskrift. – Stockholm, 1935. – № 1. – P. 67–69.

Одержавно редакцією 29.08.2012
 Прийнято до публікації 18.10.2012

Аннотация. *Виталий Тельвак. Творческоке наследие Михаила Грушевского в историографической рефлексии Дмитрия Дорошенко (первая треть XX в.). В статье проанализирована грушевскиана Д.Дорошенко до начала Второй мировой войны. Прослежены главные историографические и мировоззренческие оценки ученым многопланового наследия М.Грушевского. Отмечено влияние грушевсковедческих наблюдений Д.Дорошенко на украинскую историческую мысль XX в.*

Ключевые слова: *Д.Дорошенко, М.Грушевский, историография, рецензия, грушевсковедение.*

Summary. *Vitaly Telvak. Mykhajlo Hrushevsky's creative inheritance in the historiographical reflection of Dmytro Doroshenko (the first third of the twentieth century). In the article D.Doroshenko's Hrushevsky study to an explosion of World War II is analyzed. The leading historiographical and philosophical I. Krypyakevych's assessments of different kinds of M. Hrushevsky's heritage are traced. D.Doroshenko's thought about the influence of Hrushevsky ideas on Ukrainian historical view of the twentieth century is marked.*

Key words: *D.Doroshenko, M. Hrushevsky, historiography, review, Hrushevsky's study.*

УДК 94(470+571)«18»: 37(09)

О.О. Драч

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ У XIX ст.

У статті висвітлюється політика державної влади Російської імперії щодо педагогічної діяльності іноземців. Основну увагу звернуто на заходи уряду з формування нормативної бази приватного навчання, регламентації діяльності домашніх наставників, учителів і гувернерів.

Ключові слова: *освіта, навчання, іноземні піддані, гувернер/гувернантка, домашній наставник, домашній учитель/учителька, Міністерство народної освіти, Російська імперія.*

Постановка проблеми. Побудова незалежної соціальної демократичної держави в сучасній Україні надзвичайно актуалізує проблеми молоді, яка є основною рушійною силою перетворень, носієм нових ціннісних орієнтацій. Автономний індивід, вихований на національних традиціях, справжній патріот з усталеними переконаннями, власним світосприйняттям, бажанням соціальної реалізації, гідний громадянин Української держави – саме таким в умовах незалежності повинен бути підсумок функціонування всієї системи освіти. З огляду на це особливої важливості набуває вивчення історичного досвіду у сфері освіти, зокрема, формування державної політики в сфері домашнього виховання і навчання в Російській імперії, частиною якої була і Наддніпряньська Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання з історії освіти постійно перебувають у полі зору українських та зарубіжних дослідників. Надзвичайною активністю у вивченні цієї теми вирізняються сучасні російські науковці, що підтверджує низка ґрунтовних та цікавих монографій, що присвячені проблемі [1]. Виокремимо дослідження О. Солодянкиної, що репрезентує розлогий аналіз правового, соціального й економічного становища іноземних гувернанток у Російській імперії [2]. В Україні так само спостерігається зростання інтересу до питань історії освіти та виховання, що засвідчує низка публікацій у провідних часописах [3]. У монографічних дослідженнях, присвячених історії вищої школи в Україні, автори (К. Кобченко, С. Посохов) приділяють увагу державній політиці в цій сфері [4-5]. Утім, незважаючи на наявність літератури, відсутні дослідження з питань державної політики в Російській імперії щодо педагогічної діяльності іноземців.

Мета. Метою даної статі є з'ясування політики державної влади Російської імперії щодо педагогічної діяльності іноземців у XIX ст., виокремлення основних заходів уряду, скерованих на формування нормативної бази у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Багаточисельність іноземних гувернерів у Російській імперії від початку петровських реформ змусила владу звернути увагу на їхню педагогічну кваліфікацію і моральність. У 1757 р. видано указ, за яким для всіх іноземців, що прагнули навчати дітей, упроваджувалися попередні випробування (іспити) при Академії наук у Санкт-Петербурзі чи Московському університеті. За порушення указу для російських підданих передбачався штраф у 100 крб, іноземець підлягав висилці за кордон [6, 765].

На початку XIX ст. окремі високопосадовці Російської імперії відверто висловлювалися щодо доцільності обмеження залучення іноземців для виховання молоді. У 1808 р. М. Сперанський, радник імператора, подав йому власні міркування «Об усовершении общаго народного воспитанія», де він чітко окреслив Олександрі I небезпеки домашнього навчання підростаючого покоління для держави. «Спосіб цей незручний тому, що він не дає можливості уряду контролювати напрям виховання й готувати юнацтво до певної уніфікованості суспільних норм» [7, 731]. Адмірал М. Мордвинов, вихований у пансіоні італійця Вентурі, одружений з англійкою, розмірковуючи в 1810 р. про народну освіту, також виступив проти запрошення іноземців гувернерами і вчителями. Він наголосив, що виховання дітей під керівництвом чужоземців або закордоном, має досить відчутні шкідливі наслідки для держави і запропонував жорсткі заходи, а саме, заборонити підданам Російської імперії запрошувати іноземців вчителями, гувернерами чи наглядачами на постійній основі (для проживання в родині). Іноземні піддані, на його думку, могли навчати винятково погодинно і обов'язково мали знати російську мову. Будучи батьком, що особисто опікувався освітою власних доньок, адмірал підкреслював: «Батьки мають брати безпосередню участь у вихованні своїх дітей, особливо дівчат, якщо прагнуть пишатися ними в майбутньому» [8, 399-400].

Новопризначений міністр народної освіти граф О. Розумовський у 1811 р. звернувся до імператора зі спеціальним поданням, де **вчергове** навів аргументи про шкоду від іноземних вихователів для суспільства і запропонував обмежувальні заходи щодо приватних пансіонів [9, 707]. На початку 1812 р. міністр у контексті обговорення питання щодо домашніх наставників запропонував відновити дію указу 1757 р. про іспити для приїжджих іноземців. Олександр I підтримав пропозицію О. Розумовського і схвалив рішення про доцільність письмового підтвердження для домашніх учителів іноземного походження власних здібностей та знань. Такі свідоцтва мали видаватися училищною адміністрацією Російської імперії безоплатно.

Серйозну проблему для держави представляла категорія домашніх наставників, моральність яких була досить сумнівною. Зокрема, у Сибіру набула поширення практика використання засланця в ролі домашнього наставника, що зумовлювалося відсутністю інших кандидатів, обізнаних в іноземних мовах. За повідомленням директора Тобольської гімназії, окремі з них намагалися навіть узаконити свою педагогічну практику отриманням офіційного дозволу. Реакція влади незабарилася. У 1813 р. міністр народної освіти заборонив видачу посвідчень домашніх учителів засланим до Сибіру, оскільки «порочним особам не можна довіряти навчання дітей» [10, 77].

Утвердження феодальної реакції в Європі після наполеонівських війн призвело до посилення консервативних настроїв у середині Російської імперії, що чітко виявилось в сфері освітньої політики уряду. Маніфестом 1817 р. Міністерство народної освіти було перетворено в Міністерство духовних справ і народної освіти, яке очолив відомий містик князь О. Голіцин. У 1823 р. міністр звернув увагу на те, що за одержання посвідчень і дипломів на вчені звання з підданих імперії стягуються грошові збори, і визнав доцільним поширити таку практику на іноземців. Для іноземних підданих було встановлено збір (50 крб) за отримання свідоцтва домашнього вчителя.

Курс на посилення контролю за діяльністю іноземних вихователів продовжив адмірал О. Шишков, що обіймав посаду міністра народної освіти протягом 1824-1828 рр. Міністр запропонував закрити всі приватні пансіони, які утримували переважно іноземці, і «будь-що викоринити приватне виховання». Утім категоричність риторики О. Шишкова не мала підтримки в суспільстві. Як свідчить статистика, тільки в Санкт-Петербурзькій губернії в 1824 р. нараховувалося 186 домашніх учителів, що не мали свідоцтв на право навчання, в основному, французи й швейцарці. Тоді влада вдалася до паліативних заходів: університет почав друкувати в газетах списки наставників, які склали іспити й одержали свідоцтво домашнього вчителя, батьки ж мали самі вирішувати прийняти цю інформацію до відома чи проігнорувати її [11, 54].

За традицією вважалося, що посвідчення мали отримати тільки чоловіки, які претендували на право навчати юнацтво. Проте за розпорядженням міністра народної освіти К. Лівена ця норма була поширена і на вчительок, що було закріплено в Статуті навчальних закладів 1828 р. Відтоді вчителями могли бути особи, які одержали від навчальної адміністрації свідоцтво на право викладання, без якого ніхто не мав бути допущений учителем/вчителькою, у тому числі й приватні будинки. У міністерському циркулярі від 4 серпня 1828 р. попечителям навчальних округів роз'яснювали необхідність збору відомостей про всіх вчительок і гувернанток, які займалися навчанням дітей у родинях, що, за відсутності у них посвідчень, зобов'язувалися скласти іспити й отримати свідоцтво домашньої вчительки [12, арк. 9].

Революційні події 1830 р. у Європі знову актуалізували обговорення питання про вчителів-іноземців. Щоб убезпечити країну від поширення «вільнодумства», російським місцям за кордоном було предписано суворо спостерігати за особами, які відіжджали до Російської імперії з метою вчителювання і виховання. Дипломатам пропонувалося роз'яснювати іноземцям необхідність супровідних документів (про станову належність, віросповідання, поведінку) для поїздки в Росію; встановлювати відомості про них і повідомляти до Санкт-Петербургу; «неблагонадійним або підозрілим не видавати паспортів на в'їзд до країни» [13, 440]. Було також вжито заходів проти закордонного виховання дітей, підданих Російській імперії: Указ від 18 лютого 1831 р. рекомендував батькам виховувати своїх нащадків від 10 до 18 років обов'язково в Росії, інакше останні втрачали право вступати на військову й іншу державну службу [13, 424].

Свою лепту у пристосування тогочасного західного просвітництва до «російського народного побуту, до російського народного духу» вніс міністр народної освіти граф С. Уваров. Його програма була простою, і водночас складновиконуваною: якнайшвидше підпорядкувати приватні заклади і домашню освіту урядовому контролю. Головне освітнє відомство Російської імперії використовувало такі заходи: залучення до педагогічної діяльності переважно росіян; випробування для бажаючих займатися домашнім навчанням; надання домашнім наставникам і вчителям прав і привілеїв державних службовців; чітке визначення їх обов'язків і відповідальності.

Рубіжним у рамках реалізації курсу на формування національної російської свідомості в освіті й вихованні став 1834 р., коли було видано височайше повеління про заборону наймати іноземців обох статей учителями, наставниками, гувернерами без відповідних свідоцтв [14, LXXIII]. 1 липня 1834 р. було оприлюднено «Положение о домашних наставниках и учителях», метою якого визнавалася організація духовних засад системи народного виховання. Упроваджувалися нові назви для педагогічного персоналу: домашній наставник, домашній учитель/вчителька, наглядач/наглядачка. Наглядачі й наглядачки (колишні дядьки й няньки) піклувалися про фізичне виховання дітей, тому мали надати тільки посвідчення в гарній поведінці і моральності. Домашніми наставниками вважалися випускники вищого навчального закладу, домашніми вчителями були особи, які склали спеціальний іспит в університеті, ліцеї чи гімназії. Під час екзамену претенденту потрібно було продемонструвати загальний кругозір і ґрунтовні знання з тих навчальних предметів, що викладанням яких передбачалося [15, XX].

Займатися вихованням дітей могли «люди вільних станів, християнського віросповідання, допропорядні в аспекті їхньої моральності». Іноземцям дозволялася педагогічна діяльність, але права домашнього наставника/вчителя, на них не поширювалися. Крім того, вони мали надати документи про хрещення і схвальний відгук від російської місії за кордоном. Для іноземних підданих, які тривалий час мешкали в Російській імперії, такі посвідчення не були потрібні. Водночас вони були зобов'язані подати довідку про поведінку та моральні якості від місцевої адміністрації та благонадійних осіб [15, XXIII]. У розділі щодо гувернанток зазначалося: «Жінки, які бажають займатися вихованням дітей у приватних будинках, можуть бути допущеними після одержання ними свідоцтва на звання домашньої вчительки». Положення переклали на французьку і німецьку мови з метою поширення серед російських місій за кордоном для ознайомлення іноземців з умовами допущення до педагогічної діяльності на території імперії.

Результати нового урядового курсу щодо педагогічної діяльності іноземців у Російській імперії стали помітними не відразу. В 1837 р. С. Уваров констатував: «Розпорядження щодо нагляду за домашнім вихованням належать до заходів, наслідки яких визрівають повільно,

проте обіцяють безсумнівний успіх, оскільки ґрунтуються на засадах здорового глузду і державної передбачливості» [16, 94].

Водночас безпосереднім результатом вжитих урядом заходів стало помітне зменшення чисельності приїжджаючих у Росію потенційних вихователів-іноземців. Так, за даними офіційної статистики в 1837 р. у Російську імперію з метою педагогічної діяльності прибуло 39 іноземців, у 1839 р. – 34 особи, у 1841 р. – 27 осіб, у 1844 р. – 26 осіб, у 1846 р. – 25 осіб [11, 460]. Міністр народної освіти позитивно оцінював таку тенденцію, висловлюючи сподівання, що незабаром практично всі вихователі будуть росіянами. До того часу С. Уваров вимагав від попечителів навчальних округів «обачності при видачі свідоцтв домашніх учителів і вчительок та працевлаштування на цих посадах» [17, арк.7]. При цьому він особисто ознайомлювався з інформацією, що надходила до міністерства від попечителів щодо виданих свідоцтв на право навчання в приватних будинках, звертаючи увагу на найменші неточності при фіксації відомостей. Так, 7 липня 1838 р. С. Уваров нагадав попечителю Московського навчального округу про необхідність чіткого виконання приписів вищої влади щодо суворого контролю за діяльністю педагогів-іноземців, відзначивши, що у відомості про допущення іноземки Поль (з Гессен-Касселя) до роботи домашньою вчителькою не зазначено осіб, які надали схвальні відгуки про неї [17, арк.7зв].

Проте **некваліфіковані** реалії функціонування російської бюрократичної системи змусили Міністерство народної освіти внести корективи у процедуру одержання іноземцями посвідчень від місцевої адміністрації. При їх отриманні С. Уваров дозволив «обмежитися письмовою рекомендацією трьох шляхетних осіб, засвідченою в місцевій поліції», зобов'язавши разом з цим училищну адміністрацію контактувати в столицях з обер-поліцеймейстерами, в інших регіонах з предводителями дворянства чи губернською владою щодо поведінки осіб, бажаних працювати домашніми вчителями/вчительками».

У 1848 р. чергова революційна хвиля в Європі спонукала імперську владу до посилення обмежувальних заходів щодо вчителів-іноземців, яким через побоювання поширення в державі небезпечних настроїв було заборонено в'їзд у Росію з метою педагогічної діяльності. Закордонним посольствам і місіям Російської імперії запропоновано було тимчасово припинити видачу документів іноземним педагогам, окрім випадків, попередньо узгоджених з урядом. Були вжиті заходи і проти закордонного виховання дітей російських підданих: батькам нагадали про необхідність виховувати своїх нащадків від 10 до 18 років у межах країни [10, 294].

Вищекреслені заходи мали неоднозначні наслідки, у тому числі й в освітніх практиках. Родини, які перебували в 1848 р. у Європі, не змогли повернутися разом зі своїми наставницями: їх затримували на кордоні, про що засвідчила у спогадах Н. Тучкова-Огарьова [18,96]. Водночас посилення адміністративного контролю за іноземними педагогами в Російській імперії в останні роки царювання Миколи I підштовхувало останніх до набуття російського підданства, щоб уникнути висилки закордон. У документах Міністерства народної освіти, де фіксувалися видані посвідчення на право навчання в приватних будинках, почастишало формулювання: «з іноземців, російська піддана» [19, арк. 44,45,51].

Окрім домашніх вчительок, владний контроль поширили й на осіб, які займалися початковим навчанням за свідоцтвом на право викладання грамоти й арифметики на російській і/чи іноземній мовах. У 1850 р. товариш міністра народної освіти О. Норов зажадав надання докладної інформації про осіб, які одержали такі свідоцтва з 1834 р. [19, арк. 1-1зв]. Директори губернських училищ збрали відомості, а попечителі навчальних округів відповідно прозвітували перед Міністерством народної освіти.

У контексті урядового курсу щодо розширення контролю за навчанням і вихованням в імперії реалізується низка заходів, спрямованих на визначення правових і соціальних гарантій держави для домашніх наставників і вчителів. Так, у 1853 р. було затверджено «Положение о пенсиях и единовременных пособиях домашним наставникам и учителям». Для отримання пенсії необхідно було надати пакет документів і, щонайперше, підтвердити свою бідність. Особи, які займалися тільки початковим навчанням (приміром, читати, писати французькою), наглядачки (тобто бонни), які вчили рукоділлям і мистецтвам, а також не християни, права на пенсію не мали. Сумлінна 25-річна педагогічна діяльність домашнім наставником давала право на призначення повного розміру пенсії, який становив 275 крб сріблом на рік, домашнім учителем/вчителькою – 160 крб сріблом. Іноземні гувернантки

могли розраховувати на пенсію тільки за умови прийняття російського підданства, втрата якого означала позбавлення їх та їхніх дітей права на пенсію [13, 1464].

За період 1834-1843 рр. було видано 4483 свідоцтв на право домашнього навчання. Чисельність домашніх наставників, учителів і вчительок чітко фіксувалася й оприлюднювалася на шпальтах відомчого часопису Міністерства народної освіти.

Освітні проблеми актуалізувалися в середині XIX ст. у зв'язку з невдачами Кримської війни, що пов'язували з неосвіченістю значної частини населення. Переконалися, що миколаївська відмова від ідей просвітництва має згубні наслідки і без упровадження новітніх наукових та технічних досягнень Російська імперія неминуче втратить становище сильної держави. Завданням верховної влади у сфері просвітництва стала мобілізація всіх людських ресурсів на модернізацію країни, що виявилось в лібералізації урядового курсу щодо приватної освіти.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що відповідно до законодавства Російської імперії іноземцям дозволялося займатися науковою і навчальною діяльністю. Іноземні вчителі і гувернери з'явилися в імператорській родині, потім у сім'ях світських аристократів, з часом, перетворившись на невід'ємний атрибут дворянського виховання, і символ набуття освіченості західного зразка. Уже сучасники звернули увагу на вагомість іноземних педагогічних впливів на молоді покоління росіян, наслідки яких оцінювали залежно від власних політичних поглядів. Геополітична ситуація в Європі на початку XIX ст. змусила владу звернути увагу на поширені освітньо-виховні практики іноземців у Російській імперії, у чому бачили потенційну загрозу шкідливих ідеологічних навіювань. Положення 1834 р. і наступні міністерські циркуляри посилили адміністративний контроль за іноземними вихователями в державі та активізували процес набуття ними російського підданства, що надавало визначеного правового становища і соціальних гарантій домашнім наставникам і вчителям. Практика домашнього виховання з використанням іноземних педагогів – бон, гувернерів/гувернанток, учителів поширившись на теренах Російської імперії у XVIII ст., незважаючи на коливання урядового курсу в цій сфері, проіснувала до 1917 р.

Список використаних джерел та літератури

1. Перова Н. Смолянки, мариинки, павлушки... бестужевки. Из истории женского образования в Санкт-Петербурге / Н. Петрова. – С.Пб.: ИД «Петрополис», 2007. – 304 с.; Юкина И. Русский феминизм как вызов современности / И. Юкина. – С.Пб.: Алетейя, 2007. – 544 с.; Пономарева В.В. Мир русской женщины: воспитание, образование, судьба. XVIII – начало XX века / В.В. Пономарева, Л.Б. Хорошилова. – 2-е изд. – М.: ООО «ТИД – Русское слово – РС», 2008. – 320 с.; Веремченко В.А. Дворянская семья и государственная политика России (вторая половина XIX – начало XX в.) / В.А. Веремченко. – СПб.: Европейский дом, 2009. – 684 с.
2. Солодянкина О.Ю. Иностранцы-гувернантки в России (вторая половина XVIII – первая половина XIX века) / О.Ю. Солодянкина. – М.: Academia, 2007. – 512 с.
3. Сарапулова С.Г. Историчний досвід фахової підготовки гувернерів (домашніх наставників і наставниць) у Російській імперії / С.Г. Сарапулова // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 140-147; Аніщенко О.В. Фахова освіта жінок у Київській губернії: погляд з елементами ретроспективи та перспективи / О.В. Аніщенко // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Сер. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин. – 2001. – № 1. – С. 182-188; Петрова З.П. Создание Харьковским медицинским обществом женского медицинского института / З.П. Петрова // Международный медицинский журнал. – 2006. – Т. 12. – № 2. – С. 128-132; Чуткий А. Професура Університету Св. Володимира і вища жіноча освіта у Києві (друга половина XIX – початок XX ст.) А. Чуткий // Историчний журнал. – 2005. – № 5.
4. Кобченко К.А. «Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів / К.А. Кобченко. – К.: «МП Леся», 2007. – 271 с.
5. Посохов С.І. Образи університетів Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. в публіцистиці та історіографії / С.І. Посохов. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – 368 с.
6. О предварительном испытании в науках иностранцев. Именной, объявленный из Сената Указ от 5 мая 1757 г. // Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Т. XIV. – С.Пб., 1830.
7. Записка графа Сперанского «Об усовершеннии Общаго народного воспитания» // Русская старина. – 1907. – Т. 130. – № 12. – С. 707-768.
8. Мордвинов Н.С. Народное просвещение в России / Н.С. Мордвинов // Архив графов Мордвиновых / Предисл. и примеч. В.А. Бильбасова: В 10 т. – Т. 4. – С.Пб., 1902. 543 с.
9. Доклад министра народного просвещения императору Александру I. 25 мая 1811 г. О частных пансионах // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. В 2 т. – Т. 1. Царствование Императора Александра I. 1802-1825. – С.Пб., 1875.
10. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902 / С.В. Рождественский. – С.Пб.: Изд-ние МНП, 1902. – 785 с.

11. Солодянкина О.Ю. Иностраные гувернантки в России (вторая половина XVIII – первая половина XIX века). – М.: Academia, 2007. – 512 с. (Монографические исследования; история России).
12. Центральний історичний архів Москви (далі – ЦІАМ), ф.459, оп. 1, спр. 3697.
13. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. В 2 т. – Т. 2. Царствование Императора Николая I. 1825-1855. Отд. I. 1825-1839. – С.Пб., 1875.
14. Высочайшее повеление от 25 марта 1834 г. О воспрещении принимать иностранцев обою пола без надлежащих свидетельств в дома дворян, чиновников и купцов, в учительския, наставническия и гувернерския звания. Указ Правительствующему Сенату // Журнал Министерства народного просвещения. – 1834. – № IV. – С. LXXXI-LXXXIII.
15. Высочайшее повеление от 1 июля 1834 г. Положение о домашних наставниках и учителях // Журнал Министерства народного просвещения. – 1834. – № VIII. – С. XVIII-XX.
16. Общий отчет, представленный его императорскому величеству по Министерству народного просвещения за 1836 год. – С.Пб., 1837.
17. ЦІАМ, ф.459, оп. 2, спр. 259.
18. Тучкова-Огарева Н.А. Воспоминания / Вступ.статья, ред. и примеч. С.А. Переселенкова. – Л., 1929. – 245 с.
19. ЦІАМ, ф. 459, оп. 2, спр. 1478.

Одержавно редакцією 29.08.2012

Прийнято до публікації 18.10.2012

Аннотация. *Драч О.А. Высшее женское образование в Российской империи в оценках современников. В статье освещаются наработки дореволюционных исследователей по истории высшего женского образования в Российской империи. Основное внимание концентрируется на выявлении исследовательских подходов к анализу явления и сформированных стереотипов, частично присутствующих и сегодня в научных дискурсах.*

Ключевые слова: *высшее женское образование, высшие женские курсы, курсистки, дореволюционная историография*

Summary. *Drach O.O. Women's higher education in the Russian Empire viewed by contemporaries. The article highlights pre-revolutionary researchers' achievement in the history of women's higher education in the Russian Empire. The main attention is paid to the formed approaches to the phenomenon analysis and fixed stereotypes partly to now presented in the scientific discourse.*

Key words: *women's higher education, women's higher education courses, women course attendees, pre-revolutionary historiography*

УДК: 94(477)“1360/1560”

Ю.М. Михайлюк

ВИСВІТЛЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МІЩАНСТВА ЛИТОВСЬКОЇ ДОБИ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО

У статті розглянуто трактування М. Довнар-Запольським різних аспектів розвитку українського міщанства литовської доби. Зокрема розкрито бачення істориком проблем формального затвердження правового статусу міщанського стану, місця і ролі міщан у соціальних процесах на українських теренах, впливу самоврядної організації міських громад на соціальне становище міщанства.

Ключові слова: *М. Довнар-Запольський, міщани, міська громада, магдебурзьке право, “міські вольності”, “земські повинності”*

Постановка проблеми. Дослідження соціальних змін в українському суспільстві на різних етапах історії, еволюція соціальних структур та соціальних інститутів, повсякденне життя у сучасній історичній науці є досить популярним і динамічним напрямком студій. Особливе місце в цьому контексті посідає соціальна історія українських земель в епоху Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ). З огляду на специфічність соціальних процесів того часу та з причини обмеженості джерельної бази, ця проблематика потребує об'єктивного і зваженого підходу дослідників до розкриття і тлумачення її реалій. Істотною опорою у фаховому підході до вивчення цього кола проблем є насамперед дослідження історіографічної спадщини.

У когорті істориків-литуаністів на особливу увагу заслуговує постать одного з найяскравіших і непересічних рушіїв історичної науки України, Білорусії та Росії кінця XIX – першої третини XX ст. – М. Довнар-Запольського. Написання значної частини його ґрунтовних наукових робіт з історії ВКЛ припадає на період творчої діяльності в Україні